

Vid ån

Det var min pappa som lärde mig fiska ål. I ån som rann längs med åkrarna vid det som en gång varit hans barn-domshem. Vi kom körande i augustiskymningen, tog vänster från landsvägen som korsade ån och in på en liten väg som i stort sett bara var två traktorspår i jorden, nerför en brant backe och sedan framåt parallellt med vattnet. Till vänster låg sädesfälten, det mogna vetet som med ett skrapade ljud svepte mot bilen, till höger det höga och tyst väsande gräset. Där bakom gräset låg vattnet, en ungefär sex meter bred, lugnt strömmande å som slingrade sig fram genom vegetationen som en silverkedja i det sista solljuset.

Vi körde sakta vägen fram, utmed forsen där vattnet rusade uppskrämt runt stenarna och förbi det sneda gamla pilträdet. Jag var sju år och hade redan åkt samma väg många gånger förr. När hjulspåren upphörde och en vägg av ogenomtränglig växtlighet låg framför oss stängde pappa av motorn och det blev mörkt och helt tyst bortsett från det saktmodiga brusandet från vattnet. Vi var båda klädda i gummistövlar och oljiga galonbyxor, mina gula och hans brandgula, och vi tog

två svarta hinkar med fiskegrejor från bagageutrymmet, en ficklampa och en burk med mask, och gav oss av.

Längs med ån var gräset vått och motsträvigt och räckte mig över huvudet. Pappa gick före och stampade upp en stig och växtligheten slöt sig som ett valv över mig när jag kom efter. Fladdermöss flög över ån, ljudlösa som svarta skrivtecken mot himlen.

Efter kanske fyrtio meter stannade pappa och tittade sig omkring. »Här blir nog bra«, sa han.

En brant och lerig slänt ledde ner till ån. Trampade man fel kunde man rasa omkull och glida rakt ut i vattnet. Det hade redan börjat skymma.

Pappa höll undan gräset med en hand och trampade sig försiktigt sidledes neråt, vände sig sedan om och sträckte upp sin hand mot mig. Jag tog den och följde efter med samma inövade försiktighet. Nere vid vattnet stampade vi tillsammans upp en liten avsats längs åkanten och satte ner våra hinkar.

Jag härmade pappa när han en stund stod tyst och inspekterade vattnet, följde hans blick och inbillade mig att vad han såg också var vad jag såg. Det fanns så klart ingen möjlighet att säkert veta om vi befann oss på en bra plats. Vattnet var mörkt, några ruggar med hotfullt vajande vass stack upp här och där men allt under ytan var dolt för oss. Vi kunde inget veta men vi valde att tro, som man ibland måste göra. Att fiska handlar väl ofta om just det.

»Jo, här blir bra«, upprepade pappa och vände sig mot mig och jag tog upp en backa ur hinken och gav den

till honom. Han tryckte skaftet i jorden och snurrade snabbt upp linan, tog kroken i handen och plockade omsorgsfullt upp en tjock daggmask ur burken. Han bet sig i läppen och synade masken i ljuset från ficklampan och när han trätt på den höll han upp kroken framför ansiktet och låtsades spotta och sa »tvi, tvi«, alltid två gånger, innan han med en svepande rörelse kastade ut den i vattnet. Han böjde sig ner och kände lite på linan, såg till att den var spänd och att den inte drog iväg för långt med strömmen. Så sträckte han på sig, sa »sådär-ja«, och vi klättrade uppför slänten igen.

Det vi kallade backor var väl egentligen något annat. Med en backa menas oftast en långrev med många kroker och sänken däremellan. Vår variant var en primitivare sort. Pappa tillverkade dem genom att ta en brädbit som han spetsade till med en yxa i ena änden. Han skar av en bit tjock nylontråd, fyra eller fem meter lång, och band fast ena änden i träbiten. Sänkena gjorde han genom att hälla smält bly i ett stålrör och låta det stelna för att sedan såga röret i ett par centimeter tjocka bitar och borra ett hål igenom. Sänket satt några decimeter upp på linan och längst ner en ganska stor enkelkrok. Träbiten slogs ner i marken, kroken med mask på låg på åns botten.

Vi brukade ha tio eller tolv backor och vi agnade och kastade i dem, en efter en, med tio meters mellanrum. Upp- och nerför den branta slänten, samma omständliga procedur varje gång och samma välrepeterade handräckning, samma gester och samma »tvi, tvi«.

När den sista backan var agnad gick vi samma väg tillbaka, upp- och nerför slänten, och kontrollerade dem alla en gång till. Tog ett försiktigt grepp om linan för att försäkra oss om att det inte redan hade nappat och stod sedan tysta och kände efter, lät instinkten övertyga oss om att här var det nog bra, här kommer något att hända bara vi ger det lite tid. Och när den sista var kontrollerad var det nästan helt mörkt, och de ljudlösa fladdermössen syntes bara när de hastigt svepte genom månskenet, och vi klättrade uppför slänten och gick tillbaka till bilen och körde hem.

Jag minns inte att vi någonsin pratade om något annat än ålar och hur man bäst fångar dem när vi var nere vid ån. Jag minns egentligen inte att vi pratade överhuvudtaget.

Det kan bero på att vi inte gjorde det. För att vi befann oss på en plats där behovet av att prata var begränsat, en plats vars karaktär tvärtom kom bäst till sin rätt under tystnad. Månskenets speglingar, det väsande gräset, skuggorna från träden, det monotona strömmande ljudet från ån och fladdermössen som svävande asterisker över alltihop. Man var tvungen att ta sig i akt för att göra sig själv till en del av helheten.

Det kan naturligtvis också bero på att jag minns allt fel. För att minnet är bedrägligt och sällar och väljer bort. När vi söker en scen ur det förflutna är det

inte alls säkert att vi minns det viktigaste eller mest relevanta, men vi minns det som passar bäst in i bilden. Minnet målar upp en tablå där de olika detaljerna måste komplettera varandra. Minnet tillåter inga färger som skär sig mot bakgrunden. Låt oss alltså säga att vi var tysta. Jag vet ju heller inte vad vi annars skulle ha pratat om.

Vi bodde bara ett par kilometer från ån och när vi kom hem sent på kvällen tog vi av oss stövlar och galonbyxor ute på trappan och jag gick genast och lade mig. Jag somnade snabbt och strax efter klockan fem på morgonen väckte pappa mig igen. Han behövde inte säga så mycket. Jag steg rakt upp ur sängen och klev i kläderna och vi satt i bilen bara några minuter senare.

Vid ån var solen precis på väg att gå upp. Gryningen färgade himlens nedre kant djupt orange och vattnet tycktes strömma med ett annat ljud, klarare och ljusare, som om det nyss vaknat ur en mjuk sömn. Andra ljud hördes runt omkring oss. En koltrast som sjöng upp, en gräsand som med ett klumpigt plask landade i vattnet. En häger flög ljudlöst och spanade över ån med sin stora näbb som en höjd dolk framför sig.

Vi gick genom det fuktiga gräset och stampade oss återigen sidledes nerför slänten till den första backan. Pappa väntade in mig och vi stod stilla och studerade hur linan var spänd, sökte efter rörelser och tecken på aktivitet under ytan. Pappa böjde sig ner och lade handen på linan. Så sträckte han på sig och skakade

på huvudet. Han drog in linan och höll upp kroken framför mig. Den var renskrapad på mask, förmodligen av förslagna mörtar.

Vi gick vidare till nästa backa som också var tom. Den tredje likaså. Vid den fjärde kunde vi se hur linan var sträckt åt sidan rakt in i en vassrugge och när pappa drog i den satt den fast. Han muttrade något ohörbart. Tog linan i båda händerna och drog ännu lite hårdare utan att den gav med sig ens en centimeter. Det kunde vara strömmen som dragit med sig kroken och sänket in i vassen. Men det kunde också vara en ål som svalt kroken och snärjt in sig själv och linan i växtligheten och nu låg där och bidade sin tid. Om man höll linan spänd i handen kunde man ibland känna små rörelser, som om det som satt fast där nere under ytan, i andra änden av linan, liksom stålsatte sig.

Pappa lirkade och drog, bet sig i läppen och svor hjälplöst. Han visste att det bara fanns två sätt att komma ur situationen och att båda hade sina förlorare. Antingen fick han loss ålen och kunde dra upp den, eller så slet han av linan och lät ålen ligga kvar där nere på botten, insnärjd i vassen, med kroken och det tunga sänket som en nysmidd boja.

Den här gången tycktes det inte finnas någon räddning. Han tog några steg åt sidan och sökte en annan vinkel, drog hårt så att nylonet spändes och töjdes som en fiolsträng. Inget hjälpte.

»Nej, det går inte«, sa han till sist och ryckte till med all kraft så att linan slets av med en hög snärt.

»Vi får hoppas att den klarar sig«, sa han, och vi gick vidare upp- och nerför slänten.

Vid den femte backan böjde sig pappa ner och kände diskret med fingertopparna på linan. Så sträckte han på sig och tog ett steg åt sidan. »Ska du ta den?« sa han.

Jag tog linan i handen och drog mjukt och kände genast kraften som svarade. Samma kraft som pappa hade känt med bara fingrarna. Jag hann tänka att känslan var bekant och jag drog lite hårdare och fisken började röra på sig. »Det är ål«, sa jag högt.

En ål försöker inte rusa, som exempelvis en gädda kan göra, utan rör sig gärna slingrande i sidled, vilket skapar ett slags sugande motstånd. Den är förvånansvärt stark för sin storlek, och en god simmare trots de små fenorna.

Jag drog in så långsamt jag kunde, utan att släppa efter på motståndet, som för att förlänga stunden. Men linan var kort, och det fanns ingen vassrugge för ålen att ta sin tillflykt till, och snart lyfte jag upp den över vattenytan och såg den gulbruna, blänkande kroppen vrida sig i gryningsljuset. Jag försökte greppa den bakom huvudet men den var näst intill omöjlig att hålla fast. Den slingrade sig likt en orm kring min underarm, upp över armbågen, och jag kände styrkan som en statisk kraft mer än som en rörelse. Tappade jag den nu skulle den fly iväg genom gräset och ner i vattnet igen innan jag lyckats få ett grepp om den.

Till sist fick vi loss kroken och pappa fyllde hinken med vatten från ån. Jag släppte ner ålen som liksom

i en inövad rörelse genast började simma runt längs med kanten, och pappa lade sin hand på min axel och sa att den var fin. Och vi gick vidare mot nästa backa, med lätta steg upp- och nerför slänten. Och jag fick bära hinken.

Att se en ål i ögonen

Min pappa tyckte om att fiska ål av flera skäl. Jag vet inte vilket han satte först.

Jag vet i alla fall att han tyckte om att vara där nere vid ån. I det trolska och vildvuxna, med det tyst strömmande vattnet och pilträdet och fladdermössen. Hans föräldrahem låg bara några hundra meter bort. Det var en bondgård med boningshus och ett stall och från gården gick en smal grusväg ner över den mjuka sluttningen mot ån. Där hade min pappa sprungit sedan han var barn, för att fiska eller bada. Ån hade utgjort en metaforisk gräns för hela hans värld. Han hade smugit i det höga gräset i vattenkanten och fångat möss som han stoppat levande i byxfickan och tagit med hem för att skjuta på med slangbella på gårdsplanen. Han hade åkt skridsko på de frusna översvämningarna på vintern. På somrarna hade han kunnat höra ljudet från forsen när han låg på knä i åkrarna och gallrade betor eller plockade potatis.

Ån representerade hans ursprung, det som var bekant och familjärt och det han alltid återvände till. Men ålen som rörde sig där nere i det fördolda, och emellanåt

visade sig för oss, den representerade något annat. Den var snarare en påminnelse om hur lite man trots allt kunde veta, om en ål eller om en människa, om var man kommer ifrån och vart man är på väg.

Jag vet också att pappa tyckte om att äta ål. På sommaren, när vi fiskat mycket, kunde han göra det flera dagar i veckan. Han åt den oftast stekt tillsammans med potatis och smält smör. Mamma lagade maten och hon tog den flådda och rensade ålen och skar den i decimeterlånga bitar och panerade och stekte dem i smör med lite salt och peppar. Jag tyckte om att se på. Varje gång hon lade fisken i det varma järnet hände något överkligt. Ålbitarna rörde på sig. Det ryckte i dem som av spasmer när de brändes av värmen. Som om det fortfarande fanns liv i dem.

Jag stod bredvid och såg förundrat på. En kropp som nyss varit levande men nu var död, till och med styckad i bitar. Och ändå rörde den på sig! Om döden betydde stillhet, kunde man då verkligen säga att ålen var död? Om döden tar ifrån oss förmågan att känna, hur kunde ålen då fortfarande känna hettan i stekjärnet? Inget hjärta slog längre, men något slags liv fanns det ju trots allt i den. Jag undrade var gränsen mellan liv och död egentligen går.

Senare läste jag om bläckfiskar som har mängder med nervceller ute i armarna. Fler nervceller är i själva verket samlade ute i armarna än i djurets hjärna och varje arm utgör dessutom ett eget nervcentrum som delvis är självständigt från den centrala hjärnan i huvudet.

Det är som om den har en liten primitiv men autonom hjärna längst ut i varje arm. En arm kan så att säga agera på egen hand. En bläckfisk kan exempelvis både känna och smaka med armarna, och vissa arter har till och med ljuskänsliga nervceller i armarna som gör att de i någon mening kan se med dem. Men mer än så, skär du av en bläckfiskarm fortsätter den inte bara att röra på sig, den agerar som en nästan helt självständig varelse. Man kan kasta till armen en bit mat och den greppar biten och försöker föra den till det huvud den inte längre hör ihop med.

Jag hade sett liknande beteenden hos ålar. Jag hade skurit huvudet av en ål och sett hur resten av kroppen slingrade iväg som om den försökte rädda sig själv. Jag hade sett hur den fortsatte röra sig i minuter utan huvud. För ålen verkade döden vara relativ.

Själv åt jag bara ål om jag var tvungen, inte för att jag tyckte synd om den utan för att jag inte tyckte om det. Den feta och lite vilda smaken gjorde mig illamående. Men pappa älskade ål. Han åt den med händerna, gnagde benet rent och slickade fettet från fingrarna. »Det är fettigt och gott«, sa han. Fast på skånska så att det snarare lät som »fittigt«. Åt han inte ålen stekt så åt han den kokt. Samma decimeterlånga bitar lades i en gryta med saltat vatten och kryddpeppar och lagerblad. Köttet blev helt vitt och glänsande oljigt. Jag tyckte ännu sämre om kokt ål än stekt.

Jag hjälpte däremot gärna till med att ta hand om den åt vi fångat. När vi kom hem från ån tidigt på morgonen

hade vi ålarna i den svarta hinken med åvatten. Vi fyllde en större hink med rent vatten och flyttade över ålarna dit. Där fick de sedan ligga i några timmar, ibland hela dagen. Någon gång kunde vi byta vatten i hinken.

Jag gick ofta ut och tittade på dem. Mamma var dag-mamma och huset var fullt med ungar och jag brukade ta med de andra barnen ut till garaget där hinken stod. Jag petade på ålarna och försökte få dem att simma runt. Jag visade hur man höll dem, med pekfingret och långfingret på var sin sida av kroppen precis bakom huvudet och tummen som en krok undertill. Jag lyfte upp ålarna och lät dem spänna och vrida sig i luften. De kunde ligga helt stilla i hinken, som döda eller paralyserade, men när jag tog upp dem fick de plötsligt våldsam kraft och slingrade sig runt min arm. Jag stank av intorkat ålslem. Jag lät aldrig de andra barnen röra ålen.

Framåt kvällen dödade vi ålarna och det var ett brutalt skådespel. Pappa tog upp ålen och höll fast den mot ett bord, tog fiskekniven och körde den vassa spetsen rakt genom huvudet. Ålen vred sig i snabba ryckningar och kroppen spändes som om den vore en enda stor muskel. När den lugnat sig en smula drog pappa ut kniven och lade ålen på en meterlång bräda. Han slog en femtumsspik genom huvudet och ner i brädan så att ålen hängde som på ett kors. Med kniven skar han sedan ett snitt genom skinnet, runt hela kroppen precis bakom huvudet.

»Nu drar vi av den pyjamasen«, sa pappa och gav mig en hovtång. Jag knep ihop kring skinnfliken och

drog i en lång och svepande rörelse av skinnet. Det var blåaktigt på insidan. Som ett barns pyjamas. Kroppen kunde fortfarande röra sig i mjuka, långsamma svängar.

Vi öppnade ålen och rensade ut innanmätet, skar av huvudet och så var det klart.

Var ålen stor hände det att vi vägde den, men de var så gott som alltid av ungefär samma storlek, mellan ett halvt och ett kilo. De kunde skifta lite i tjocklek och färg, vissa var lite blekare och andra mer dovt gulbruna, men överlag var de påfallande lika varandra. Under alla år vi fiskade ål fick vi aldrig någon som vägde mer än strax över ett kilo. Vi såg den förvisso som en jätte, men vi visste också att det skulle finnas ålar som vägde över både två och tre kilo. Det var dem pappa drömde om. Han hade läst i tidningen om en sportfiskare som gjort sig till expert på att dra upp stora ålar.

»Han sitter i tre dygn i sträck vid ån«, sa pappa. »Dag och natt. Han bara sitter där och väntar. Han kan sitta i tre dagar utan att någonting händer. Och så plötsligt kommer den. En ål på två och ett halvt kilo!«

Tålmod var tydligen den första förutsättningen. Du måste ge ålen din tid. Vi uppfattade det som ett slags transaktion.

Vi provade också andra sorters beten. Vi satte frysta räkor på kroken. Vi provade med feta skogssniglar och skalbaggar. Ingenting fungerade särskilt bra. En gång hittade vi en död groda i gräset vid ån. Den var tjock och glansig och kanske hade vi råkat trampa på den. Pappa trädde upp den på kroken och kastade i men på

morgonen var den försvunnen och kroken ren. Vi återgick till daggmaskarna och räknade på vår investering. Någon dag skulle den stora ålen dyka upp.

Det gjorde den nu aldrig, vilket bara bidrog till att ålen förblev en gåtfull gestalt för oss. Jag tror att det också var det som gjorde min pappa till ålfiskare. Han berättade för mig om glasålar, gulålar och blankålar, om hur de bytte skepnad, om ålar som var äldre än någon människa, ålar som levde i trånga och mörka brunnar. Han berättade om den långa resan över Atlanten tillbaka till ursprunget, en plats långt bortom allt jag kände till eller ens kunde föreställa mig, om hur de navigerade efter månens rörelser, eller om det var solens, och om hur varje ål av någon outgrundlig anledning bara visste vart den skulle. Hur kunde man veta något sådant med den sortens bestämdhet? Hur kunde man vara så övertygad om vilken väg som var för en själv?

När pappa pratade om Sargassohavet lät det som en främmande sagovärld. Eller som världens ände. Jag såg framför mig mil efter mil av öppet hav som plötsligt övergick i en tjock matta av sjögräs som myllrade av liv och rörelse och ålar som slingrade sig om varandra och dog och sjönk till botten medan små genomskinliga pilträdslöv samtidigt flöt upp mot ljuset och lät sig föras med av den osynliga strömmen. Varje gång vi fångade en ål såg jag den i ögonen och försökte se något av vad den sett. Den mötte aldrig ens min blick.